

การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น : ศึกษากลุ่มผลิตสินค้า OTOP ผ้าทอบ้านม่วงหอม
อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก

Knowledge Management on Local Wisdoms : Case Study of OTOP of Ban
Muanghorm Textile, Wangthong District, Phitsanulok Province

บุษบา หินเธาว์*

Bussaba Hintow

ยรรยงวรกร ทองแถม*

Yanyongvorakorn Thongyaem

Received : November 30, 2017

Revised : February 20, 2018

Accepted : March 30, 2018

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ วิเคราะห์พื้นฐานสภาพทั่วไป องค์ความรู้ รวบรวมองค์ความรู้ การจัดการความรู้และวิธีย่อยทอดองค์ความรู้ การทำผ้าทอบ้านม่วงหอม เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพที่เก็บรวบรวมข้อมูลโดยวิธีสัมภาษณ์แบบมีส่วนร่วม กับผู้ให้ข้อมูลหลักคือ สมาชิกกลุ่มทอผ้าจำนวน 26 คน วิเคราะห์ข้อมูลโดยวิธีวิทยาเชิงคุณภาพแบบสามเส้า ผลการศึกษาพบว่า องค์ความรู้เกี่ยวกับผ้าทอบ้านม่วงหอม แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ 1) องค์ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการผลิตผ้าทอ 2) องค์ความรู้เกี่ยวกับลายผ้า 3) องค์ความรู้เกี่ยวกับเครื่องมือและอุปกรณ์การทอผ้า มีกระบวนการจัดการความรู้ 5 ขั้นตอน ได้แก่ (1) การกำหนดความรู้โดยผ่านการพิจารณา (2) การแสวงหาความรู้ที่มาจากการเล่นรู้ภายในชุมชนและการส่งเสริมจากหน่วยงานภายนอก (3) การแลกเปลี่ยนความรู้อย่างไม่เป็นทางการ (4) การจัดเก็บความรู้ ส่วนใหญ่เป็นการจัดเก็บความรู้ในตัวบุคคล (5) การถ่ายทอดความรู้ ส่วนใหญ่มีลักษณะอย่างไม่เป็นทางการ ผ่านสมาชิกภายในครัวเรือน แต่ปัจจุบันมีการนำองค์ความรู้ท้องถิ่นเรื่องการทอผ้าลายดอกไปถ่ายทอดแก่เยาวชนผ่านเอกสารเผยแพร่ในสถานศึกษาที่อยู่ในท้องถิ่น และการถ่ายทอดองค์ความรู้การทำผ้าทอมือ มี 2 ลักษณะ ได้แก่ (1) การถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับการทำผ้าทอภายในชุมชน เป็นการถ่ายทอดความรู้ภายในครอบครัวจากแม่สู่ลูกหรือจากเครือญาติ (2) การรับการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับการทำผ้าทอจากภายนอกชุมชน ได้แก่ การอบรมจากส่วนราชการ

คำสำคัญ : การจัดการความรู้ / ภูมิปัญญาท้องถิ่น / ผ้าทอบ้านม่วงหอม / ผลิตภัณฑ์ OTOP

*อาจารย์สาขาวิชานิติศาสตร์ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม

Faculty of Communication Arts Faculty of Management Science Pibulsongkram Rajabhat University

ABSTRACT

The purposes of this research were to analyze the general condition, knowledge, and to collect the knowledge, knowledge management and ways of transferring knowledge of Textile weaving at Ban Muanghorm. It is qualitative research collecting data by participatory interview with 26 key informants. Data were analyzed by using triangulation methodology. The findings found that the knowledge of Muanghorm Textile was divided into 3 groups: 1) Knowledge on textile production process, 2) Knowledge on textile design, 3) Knowledge on instruments and textile material. The knowledge management was divided into 5 steps: (1) Knowledge designation by consideration, (2) Knowledge seeking from the exchange of knowledge within the community and the promotion from external units, (3) Informal exchange of knowledge, (4) Knowledge keeping which is mainly from within the personal ones, (5) Knowledge transfer which is mainly an informal one transferring within the family. However currently, the local wisdoms on Dokpeep design are transferred to young people through the document dissemination in the educational institutes in the locality and there are two types of hand weaving knowledge transfer as follows: (1) Knowledge transfer on hand weaving within the community from a mother to a daughter or relatives. (2) The external knowledge transfer on hand weaving was from official training.

Keywords : Knowledge Management / Local Wisdoms / Ban Muanghorm Textile / OTOP Product

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ผ้าทอผูกพันและเกี่ยวโยงกับวิถีชีวิตของคนเอเชียมาช้านานนับศตวรรษ ซึ่งสะท้อนให้เห็นความเป็นมาในอดีต โครงสร้างทางสังคม และระบบการค้า วัฒนธรรมการทอผ้าทำให้เกิดการติดต่อสัมพันธ์กันทั้งด้านระบบครอบครัว เครือญาติ เศรษฐกิจ ความเชื่อ การปกครอง การศึกษา และสร้างความสัมพันธ์กับผู้คนหลายระดับทั้งภายในชุมชนด้วยตนเอง และระหว่างชุมชน (Hintow, B., 2014) เช่น การทอผ้าเป็นหน้าที่สำคัญของลูกผู้หญิงจะต้องทำให้เป็นตั้งแต่เด็กจนถึงวันที่จะต้องมีครอบครัว การสืบทอดจะทำกันในกลุ่มผู้หญิงจากแม่ไปยังลูกสาวหลานสาว ตลอดจนสะใภ้ เพื่อใช้สอยในครอบครัวและบางส่วนใช้ในงานบุญประเพณี พิธีกรรมต่างๆ ใช้ในพิธีสมรสผู้ใหญ่ในพิธีแต่งงาน ซึ่งฝ่ายเจ้าสาวเป็นผู้จัดหา ทำให้มีการอบรมสั่งสอนทางสังคมในด้านการถ่ายทอดวิชาการทอผ้าตามค่านิยมและการแบ่งหน้าที่แรงงานในสังคม และตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10-11 พุทธศักราช 2550-2559 ประเทศไทยได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาประเทศบนเศรษฐกิจฐานความรู้และพัฒนาประเทศเข้าสู่สังคมภูมิปัญญาแห่งการเรียนรู้ที่จะสามารถใช้ความรู้และดึงเอาความรู้และภูมิปัญญาของชาติมาใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนและประเทศชาติได้โดยเป็นการใช้ให้เกิดความคุ้มค่าบนพื้นฐานของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นการผสมผสานภูมิปัญญาท้องถิ่นของสังคมกับความรู้สมัยใหม่เพื่อพัฒนาให้เกิดมูลค่าและรายได้ต่อชุมชน ซึ่งที่บ้านม่วงหอม ตำบลแก่งโสภา อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก ก็นำหลักการนี้มาใช้เกิดเป็นกลุ่ม OTOP ผู้ผลิตผ้าทอบ้านม่วงหอม ที่นำภูมิปัญญาด้านการทอผ้ามาสร้างเป็นผลิตภัณฑ์ให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจ ตั้งแต่ ปี 2529 จนถึงปัจจุบัน จากเดิมมีสมาชิกกลุ่มเพียง 18-19 คนแต่เนื่องจากปัจจุบันยอดจำหน่ายผ้าทอดีเกินคาด ประกอบกับผ้าทอ ไม่เพียงพอต่อความต้องการของตลาด เป็นผลมาจากการ

รณรงค์ของจังหวัดพิษณุโลกให้หน่วยงานราชการ สวมผ้าไทยลายดอกปัก ผ้าพื้นเมืองของจังหวัดพิษณุโลกในทุกวันศุกร์ จึงทำให้กำลังผลิตของกลุ่มทอผ้าบ้านม่วงหอมผลิตผ้าทอลายดอกปักไม่ทันต่อความต้องการของตลาด แต่มีการชักชวนชาวบ้านที่สนใจเข้าร่วมกลุ่มเพื่อสร้างอาชีพเสริมจนปัจจุบันมีสมาชิกที่เป็นช่างทอจริงๆ จำนวน 26 คน แต่ที่น่าสังเกตสมาชิกกลุ่มมีแต่วัย 40 ปีไปแล้ว อีกทั้งยังไม่มีการรวบรวมองค์ความรู้ ยังไม่มีการถ่ายทอดความรู้อย่างเป็นระบบ และยังไม่มีการจัดการความรู้ที่ดี

ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจกระบวนการจัดการความรู้เรื่องการทอผ้าของกลุ่ม OTOP ผู้ผลิตผ้าทอบ้านม่วงหอมว่ามีกระบวนการอย่างไรเพื่อจะได้สามารถถ่ายทอดความรู้การทอผ้าให้แก่สมาชิกที่มีวัย 40 ปี ไปแล้วให้ได้เข้าใจกระบวนการ เทคนิค ขั้นตอนวิธีทำตลอดจนเกิดทักษะในการทอได้จนสามารถ ทอผ้าออกมาจำหน่ายให้แก่ลูกค้าได้ เพื่อทำให้เกิดการจัดการความรู้ที่เป็นระบบมากยิ่งขึ้นและทำให้มีผู้เรียนรู้ต่อเนื่องได้อีกมากขึ้นต่อไป ซึ่งจะช่วยให้ภูมิปัญญาผ้าทอได้สืบสานต่อไปได้ชั่วรุ่นลูกรุ่นหลาน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อวิเคราะห์พื้นฐานสภาพทั่วไปเกี่ยวกับองค์ความรู้การทำผ้าทอมือของกลุ่มสินค้า OTOP ผ้าทอบ้านม่วงหอม อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก
2. เพื่อศึกษารวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับการทำผ้าทอมือของกลุ่มสินค้า OTOP ผ้าทอบ้านม่วงหอม อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก
3. เพื่อศึกษากระบวนการจัดการความรู้เกี่ยวกับการทำผ้าทอมือของกลุ่มสินค้า OTOP ผ้าทอบ้านม่วงหอม อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก
4. เพื่อศึกษาวิธีการถ่ายทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับผ้าทอมือของกลุ่มสินค้า OTOP ผ้าทอบ้านม่วงหอม อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีกลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key informants) ที่ทำการศึกษาดังนี้คือ สมาชิกกลุ่มสินค้า OTOP ผ้าทอบ้านม่วงหอม ตำบลแก่งโสภา อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก ซึ่งมีจำนวน 26 คน และมีวิธีดำเนินการวิจัย ได้แก่ ศึกษาข้อมูลรายละเอียดเกี่ยวกับการทำผ้าทอ และรายละเอียดเกี่ยวกับกระบวนการถ่ายทอดความรู้การทอผ้าและกระบวนการจัดการความรู้เรื่องการทอผ้า เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ร่วมกับการสังเกตแบบมีส่วนร่วม

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

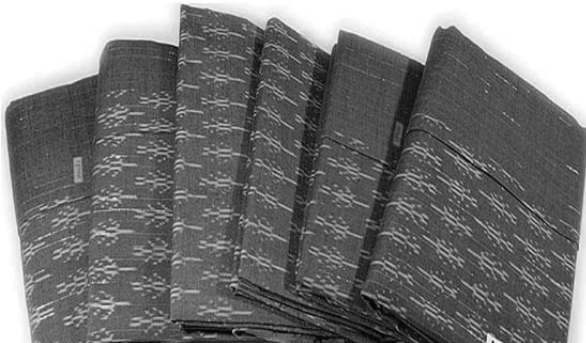
1. แบบสัมภาษณ์ปลายเปิดแบบกึ่งเป็นทางการ โดยใช้วิธีการมีกรอบคำถามของการสอบถามในประเด็น องค์ความรู้การทอผ้า กระบวนการจัดการความรู้และวิธีการถ่ายทอดความรู้
2. เครื่องมือที่ใช้ในการบันทึก โดยทำการสัมภาษณ์และบันทึกเสียงและมีการถอดเทปเพื่อจัดหมวดหมู่ของคำตอบ

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลผู้วิจัยใช้วิธีการวิเคราะห์ตามวิธีวิทยาเชิงคุณภาพ แบบสามเส้า โดยใช้แหล่งข้อมูลที่แตกต่างกัน (Data triangulation) ใช้วิธีการโดยเปลี่ยนแหล่งที่เป็นบุคคลเวลาหรือสถานที่ที่ให้ข้อมูล (Junthawanich, S., 2009) เพื่อแยกแยะส่วนต่างๆ ที่ได้จากการวิจัยและนำมาพรรณนา

สรุปผลการวิจัย

1. ข้อมูลวิเคราะห์พื้นฐานสภาพทั่วไปเกี่ยวกับองค์ความรู้การทำผ้าทอบ้านม่วงหอม

ภาพที่ 1 ภาพลายผ้าดอกป๊อ

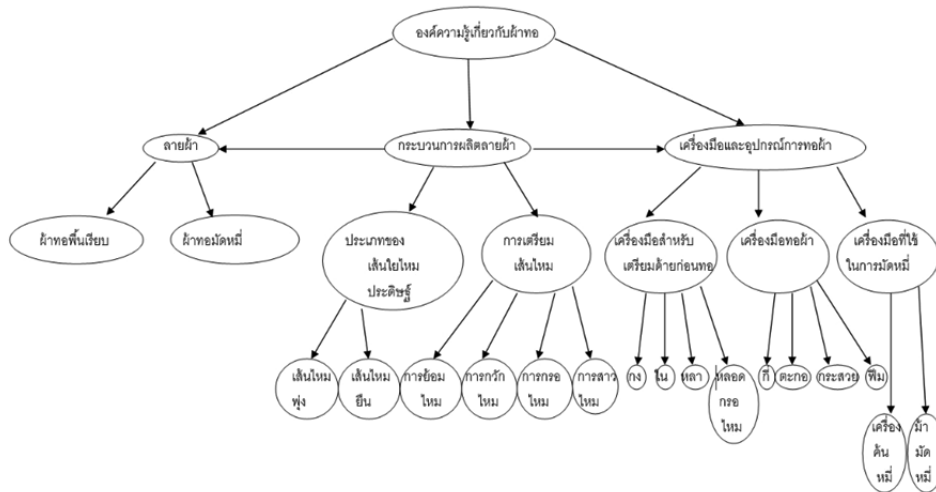
ภาพที่ 2 ช่างทอผ้าบ้านม่วงหอม

หมู่บ้านม่วงหอมเป็นหมู่บ้านหนึ่งในตำบลแก่งโสภา อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น มีคำขวัญประจำตำบลว่า ผ้าทอถือเลื่อง เมืองแห่งผลไม้ หลากหลายน้ำตก อ้อมอกเขานกกระยาง ซึ่งในอดีตชาวบ้าน หมู่ 5 บ้านม่วงหอม ได้อพยพมาจากบ้านต้นตาล ประเทศลาว แขวงไชยบุรี เวียงจันทน์ เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2482 นำเครื่องมือประกอบอาชีพมาด้วย รวมทั้งก็ทอผ้า ซึ่งคนสมัยนั้นต้องทอผ้าใส่กันเอง ทุกบ้านจึงมีก็ทอผ้า และทุกครัวเรือนมีการทอผ้าสวมใส่เองในครอบครัว บ้านม่วงหอมเป็นแหล่งผลิตผ้าทอของจังหวัดขอนแก่น ผ้าที่ทอคือผ้าทอมัดหมี่ผ้าขาวม้า มีลวดลายมากกว่า 30 ลาย มีทั้งลายโบราณและลายที่ประดิษฐ์ขึ้นมาใหม่ นั่นคือลายดอกป๊อ ที่เป็นลายผ้าเอกลักษณ์ประจำจังหวัดขอนแก่นที่บ้านม่วงหอมส่งเข้าประกวดลวดลาย และชนะเลิศรางวัลที่ 3 ของจังหวัด ซึ่งผ้าทอบ้านม่วงหอมจะขายเป็นเมตร ขายเมตรละ 200 บาท กลุ่มวัยกลางคน จะให้ความสนใจการผลิตผ้าทอซึ่งถือว่าเป็นอาชีพดั้งเดิมของบรรพบุรุษ ที่สามารถสร้างรายได้ให้แก่ครอบครัว และการทอผ้าถือเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ควรอนุรักษ์ไว้เพราะเป็นสิ่งที่น่าภาคภูมิใจของคนในท้องถิ่น ส่วนกลุ่มคนหนุ่มสาว ซึ่งไม่ค่อยให้ความสนใจในการทอผ้า เนื่องจากการศึกษาเข้ามามีบทบาทมากขึ้น เยาวชนรุ่นใหม่ได้รับการศึกษาในระบบมากขึ้น เมื่อได้รับการศึกษาที่สูงขึ้นก็จะมีช่องทางในการประกอบอาชีพมากขึ้น จึงส่งผลให้เยาวชนรุ่นใหม่หันไปประกอบอาชีพอื่นตามที่ตนได้ศึกษาเล่าเรียนมาและอาชีพเหล่านั้นก็เป็นอาชีพที่ต้องออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน จึงทำให้ชุมชนขาดบุคลากรรุ่นใหม่ในการสืบทอดภูมิปัญญาการทำผ้าทอ ในปัจจุบันโรงเรียนบ้านม่วงหอม ซึ่งสอนระดับชั้น อ.1-ม.3 ได้จัดทำหลักสูตรการทอผ้าในรายวิชาเศรษฐกิจพอเพียง ให้นักเรียน ม.1-3 ได้ศึกษาแต่นักเรียนก็ยังเลิกกันไปที่จะนำความรู้มาประกอบอาชีพได้ ผู้ให้ข้อมูลทั้งหมดเห็นว่าภูมิปัญญาการทอผ้าของท้องถิ่นมีความสำคัญควรค่าแก่การอนุรักษ์และสืบทอดไม่ให้สูญหายไปจากชุมชน

2. ผลการวิเคราะห์องค์ความรู้ รวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับผ้าทอของบ้านม่วงหอม

2.1 องค์ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการผลิตผ้าทอ ผ้าทอบ้านม่วงหอมเป็นผ้าทอที่ใช้ไหมประดิษฐ์ในการทอด้วยวิธีเค็ม การเข้ากระบวนการทำเริ่มด้วยการกอด้าย ไส้หลอด เดินด้าย ตามความยาวและความกว้างของหน้าผ้าที่จะทอ จากนั้นนำไปร้อยพันหวีและหวีเข้าม้วน ตามลำดับ ก่อนนำไปขึ้นกี่เพื่อเตรียมทอเป็นผืนผ้า ผ้า 1 ผืน จะใช้ไหม/ด้าย ดังต่อไปนี้ ไหม/ด้าย 1 ลูก จะเท่ากับ 60 เมตร จะใช้ในขนาดเท่ากันทั้งด้ายยืนและด้ายพุ่งซึ่งผ้าผืนจะใช้ไหม/ด้ายทั้งหมด 2 ลูก ส่วนการขึ้นดอกลูกนั้นจะมีขั้นตอนที่ละเอียดอ่อน เริ่มต้นจากการนำด้ายสีขาวมาซึ่งที่อุปกรณ์ซึ่งด้ายจากนั้นใช้เชือกปอฟางมามัดให้เป็นลวดลายที่ต้องการและนำด้ายไปย้อมสี ซึ่งที่นี่ย้อมสีเป็นสีย้อมเพราะให้ความสะดวก และรวดเร็วในการใช้ หากต้องการผ้าสีม่วงก็ให้ย้อมสีม่วง

หากต้องการผ้าสีอื่นก็ย่อมสีตามที่ใจชอบ จากนั้นนำไปตากให้แห้งเพื่อนำมาขึ้นกระสวยแล้วนำไปทอเป็นผืนสำหรับผ้าทอบ้านม่วงหอม มีหลากหลายลวดลาย เช่น ผ้าลายดอกปิบ ลายหมากรุก ลายมัดหมี่ ลายข้าวหลามตัด เป็นต้น ซึ่งจะจัดจำหน่ายในราคา เมตรละ 200 บาท และจากการสัมภาษณ์สามารถสรุปโครงสร้างขององค์ความรู้เกี่ยวกับการทอผ้า ตามภาพที่ 3 ได้ ดังนี้

ภาพที่ 3 การรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับการทอผ้า

2.2 องค์ความรู้เกี่ยวกับลายผ้า การผลิตผ้าทอที่นี้ยังใช้องค์ความรู้เดิมของชุมชนและยังมีการสืบทอดทำกันอยู่ในปัจจุบัน โดยมีลายดั้งเดิมกว่า 70 ลาย เช่น ลายข้าวหลามตัด ลายจวน ลายดอกจิก ลายโคมหัว ลายดาวกระจาย ลายร่วงแห ลายสายฝน เป็นต้น แต่ก็มีบางประเภทไม่ผลิตแล้ว คือ ผ้าขาวม้า และได้มีการเพิ่มลายใหม่ขึ้นมาสำหรับผ้ามัดหมี่ คือลายดอกปิบ สีขาวในผ้าพื้นสีม่วง ออกแบบโดยลอกเลียนแบบดอกปิบที่เป็นดอกไม้สัญลักษณ์จังหวัดพิษณุโลก และการออกแบบลายดอกปิบเล็กในผืนผ้าที่มีการเล่นสีไล่ระดับตรงดินขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากรูปแบบของลวดลายผ้าทอได้เปลี่ยนแปลงไปมีการทอลวดลายประยุกต์มากขึ้นเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของตลาด ซึ่งปัจจุบันกลุ่มทอผ้าบ้านม่วงหอมจะทอผ้าลายดอกปิบสีขาวบนผ้าพื้นสีม่วงเป็นหลักเป็นเพราะเป็นที่ต้องการของตลาด

2.3 องค์ความรู้เกี่ยวกับเครื่องมือและอุปกรณ์การทอผ้า เครื่องมือและอุปกรณ์การทอผ้าของบ้านม่วงหอมพบว่า มีมากมายหลายชนิด ซึ่งได้มีการพัฒนาให้สามารถทำงานได้ด้วยความรวดเร็ว เป็นการเพิ่มผลผลิตและทุนแรงเพื่อทอผ้าได้เร็วขึ้นโดย (Pholyotha, T., 2017, August 4) กล่าวว่า ในอดีตจะใช้กี่กระทบซึ่งจะใช้มือสอดที่ละสอดซึ่งจะทำให้ทอผ้าได้ช้า แต่ปัจจุบันใช้กี่กระตุกเพียงแค่มือกระตุกไม้ก็ทอได้เร็วกว่ากันมาก คนในชุมชนจึงหันมานิยมทอผ้าด้วยกี่กระตุกกันแทน

3. กระบวนการจัดการความรู้เรื่องการทอผ้าบ้านม่วงหอม มี 5 ขั้นตอน ดังนี้

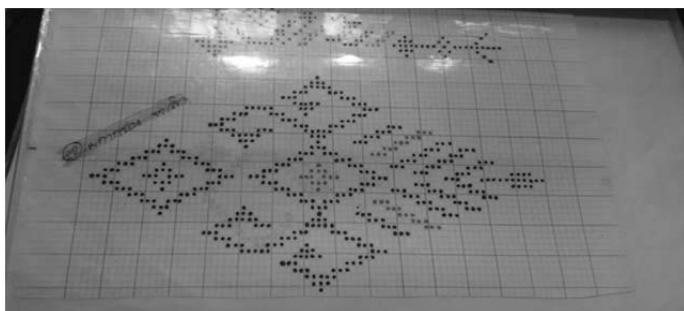
3.1 การกำหนดความรู้ ชาวบ้านผู้ผลิตผ้าทอจะเป็นผู้กำหนดองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำผ้าทอ โดยพิจารณาว่าเป็นความรู้ดั้งเดิม หรือความรู้ใหม่ที่ประยุกต์จากภูมิปัญญาเดิม แล้วนำมากำหนดความต้องการให้ได้ความรู้อะไรบ้าง ในรูปแบบใด และอยู่ที่ใคร เพื่อให้สามารถกำหนดขอบเขตของการจัดการความรู้

และสามารถจัดสรรทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้มีประสิทธิภาพและทำการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันของสมาชิกกลุ่ม

3.2 การแสวงหาและได้มาซึ่งความรู้แบ่งเป็น 2 ลักษณะคือ การแสวงหาความรู้ภายในชุมชน ซึ่งเกิดจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันของชาวบ้าน ซึ่งชาวบ้านผู้ผลิตจะมาถามความรู้จากป้าทุเรียน พลโยธา เพราะเป็นช่างทอผ้าที่มีประสบการณ์การทอผ้ามายาวนานและเป็นประธานกลุ่ม การสอบถามจากผู้รู้และการดูตัวอย่างผลิตภัณฑ์จากสมาชิกคนอื่นในชุมชน แล้วนำมาทดลองปฏิบัติจริง จนได้ภูมิปัญญาของตนเอง ส่วนการแสวงหาความรู้จากภายนอกชุมชนเป็นการอบรมและศึกษาดูงานโดยการสนับสนุนของหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง

3.3 การแลกเปลี่ยนความรู้ ส่วนใหญ่เป็นลักษณะอย่างไม่เป็นทางการของสมาชิกภายในชุมชน โดยเป็นการแลกเปลี่ยนความรู้ เทคนิคตามถนัดของแต่ละคน แล้วนำมาพูดคุยแลกเปลี่ยนกันผ่านการทำกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน ส่วนการแลกเปลี่ยนอย่างเป็นทางการพบได้น้อยมาก

3.4 การจัดเก็บความรู้จะเป็นลักษณะที่มุ่งเน้นจัดเก็บความรู้ไว้ที่ตัวบุคคลที่มีความรู้ ความสามารถ และทักษะปฏิบัติจนเป็นที่ยอมรับของคนในชุมชนที่อาจได้รับการยกย่องให้เป็นผู้รู้หรือปราชญ์ชาวบ้าน ส่วนการจัดเก็บอย่างเป็นลายลักษณ์อักษร พบเฉพาะความรู้เกี่ยวกับลวดลายผ้าที่ผสมผสานกับภูมิปัญญาท้องถิ่นจะเป็นการเขียนแบบลายผ้าเก็บไว้ในสมุดภาพ

ภาพที่ 4 ภาพลายผ้าที่เขียนเก็บไว้ในสมุดภาพ

3.5 การถ่ายทอดความรู้เป็นไปในรูปแบบของการถ่ายทอดระหว่างบุคคลเป็นหลักโดยเฉพาะการถ่ายทอดภายในครัวเรือน เครือญาติ จากรุ่นสู่รุ่น เป็นลักษณะไม่เป็นทางการ และเป็นการถ่ายทอดผ่านลูกหลาน เพศหญิงมากกว่าเพศชายในลักษณะของการปฏิบัติให้ดู การสาธิตอย่างละเอียดแล้วให้ปฏิบัติตามภายใต้คำแนะนำ ซึ่งการสั่งสมความรู้เป็นไปพร้อมกับการเรียนรู้ ส่วนการถ่ายทอดความรู้จากการสนับสนุนของหน่วยงานภาครัฐจะเป็นลักษณะที่วิทยากรที่มีความรู้ความชำนาญมาบรรยายประกอบการสาธิตให้ลงมือปฏิบัติตาม รวมทั้งการศึกษาดูงาน การสั่งสมภูมิปัญญาการทอผ้าของชาวบ้านบ้านม่วงหอมมีที่มาจากหลายทาง เช่น การสังเกต การสาธิต การแนะนำ การปฏิบัติซ้ำ ปัญหาของการถ่ายทอดความรู้ คือ ชาวบ้านยังไม่มีการจัดการความรู้ในรูปแบบที่ผู้ใช้สามารถเข้าถึงได้ และนำไปประยุกต์ใช้สะดวกด้วยตัวเอง

4. วิธีการถ่ายทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับการผลิตผ้าทอบ้านม่วงหอม ในด้านการถ่ายทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับการผลิตผ้าทอบ้านม่วงหอมนี้มี 2 ลักษณะ ได้แก่

4.1 การถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับการผลิตผ้าทอภายในชุมชน ในอดีตนั้นเป็นการถ่ายทอดความรู้ภายในครอบครัวจากแม่สู่ลูก หรือถ่ายทอดจากญาติผู้ใหญ่ เพื่อนบ้าน คนในชุมชน ในลักษณะของการปฏิบัติให้ดู การสาธิตอย่างละเอียดแล้วให้ปฏิบัติให้ทำตาม การให้คำแนะนำและการให้ช่วยทำ มีการถ่ายทอดแลกเปลี่ยน

เรียนรู้ระหว่างชาวบ้านด้วยกันเองในกิจกรรมต่างๆ เช่น มีการสอบถามกันเมื่อไปเจอกันในงานบุญประเพณี หรือ การสอบถามจากผู้รู้และการดูตัวอย่างผลิตภัณฑ์จากสมาชิกคนอื่นในชุมชนแล้วนำมาทดลองปฏิบัติจริง ปัญหา อุปสรรค ก็คือ ส่วนใหญ่เรียนรู้แบบ ครูพักลักจำ ผู้สอนก็จดจำมาจากประสบการณ์แล้วมาอธิบายต่อ ๆ กันฟัง อีกทั้งในแต่ละครอบครัวจะทอดผ้าใช้เองก็ทำให้ลูกสาวทอดใช้เองเป็นทอดๆ ในอดีตถ้าลูกสาวทอดผ้ายังไม่เป็นก็ยังไม่ให้ออกเรือน แต่ในปัจจุบันเมื่อการทอดผ้ากลายเป็นเรื่องของการสร้างรายได้เป็นการผลิตเพื่อขาย โอกาสในการถ่ายทอดความรู้สู่ลูกหลานก็น้อยลงไป ประกอบกับเด็กๆ หรือเยาวชนในสมัยปัจจุบันนั้นมีโอกาสได้เรียนหนังสือ เวลาที่แต่เดิมจะเรียนรู้งานบ้านหรืองานฝีมือกับพ่อหรือแม่นั้น ในปัจจุบันก็เป็นเวลาเรียนที่โรงเรียนมากกว่า โอกาสที่จะได้รับการถ่ายทอดความรู้ในเรื่องเหล่านี้ก็น้อยลงไป ซึ่งการถ่ายทอดลักษณะเช่นนี้ไม่ใช่ว่าการถ่ายทอดเพื่อการอยู่รอดเท่านั้นแต่เป็นการถ่ายทอดความรู้เพื่อรักษาภูมิปัญญาไว้และโชคดีที่ทางโรงเรียนบ้านม่วงหอมได้มีแนวคิดในการสืบทอดภูมิปัญญาเรื่องการทอดผ้านี้จึงได้ทำหลักสูตรท้องถิ่นในรายวิชาเศรษฐกิจพอเพียงขึ้น เพื่อให้นักเรียนได้เรียนรู้กระบวนการ เทคนิค และขั้นตอนการทำผ้าทอโดยมีนางทุเรียน พลโยธา ปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งเป็นประธานกลุ่มทอผ้าบ้านม่วงหอมผู้มีประสบการณ์ทอผ้ามากกว่า 20 ปี เป็นผู้สอน สอนโดยอธิบายด้วยปากเปล่าพร้อมสาธิตให้นักเรียนดู และให้นักเรียนลงมือปฏิบัติตาม นักเรียนจะเรียนรู้จากความเข้าใจ และจำไปปฏิบัติ แต่ปัจจุบันอาจารย์มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงครามได้ลงไปช่วยผลิตเอกสารเผยแพร่ความรู้เป็นหนังสือคู่มือการทอดผ้าดอกปีบบ้านม่วงหอมให้โรงเรียนไว้ใช้สอนนักเรียน ทำให้นักเรียนมีความรู้ความเข้าใจและทักษะเกี่ยวกับภูมิปัญญาการทอดผ้าของบรรพบุรุษ และตระหนักว่าการทอดผ้าเป็นการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่นและยังสามารถสร้างรายได้ให้กับตนเองและครอบครัวได้

4.2 การถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับการทำผ้าทอจากภายนอกชุมชน เป็นการรับความรู้จากภายนอกชุมชนเพื่อปรับปรุงการผลิตผ้าทอจากไหมประดิษฐ์ให้มีคุณภาพมากยิ่งขึ้น เพื่อผลประโยชน์ทางด้านผลกำไร เสริมสร้างรายได้แก่ชุมชน โดยวิทยากรจากศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรมมาบรมาถ่ายทอดความรู้ให้ในเรื่องของการทอดผ้า ทักษะในการออกแบบลวดลาย การใช้สีย้อมในการทอดผ้า ซึ่งเดินทางมาฝึกอบรมให้ถึงที่บ้านม่วงหอม จำนวน 6-7 ครั้ง และทางกลุ่มก็ได้จัดพาสมาชิกกลุ่มออกไปศึกษาดูงานจากกลุ่มทอผ้าแถบภาคอีสานตามหมู่บ้านที่เขามีการทอดผ้า เช่น จังหวัดอุบลราชธานี จังหวัดยโสธร และจังหวัดหนองคาย เป็นต้น และจากการไปศึกษาดูงานมาประกอบกับอาจารย์จากมหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงครามไปให้ความรู้เรื่องการออกแบบผลิตภัณฑ์ จึงทำให้ทางกลุ่มได้นำการทอดผ้าจากเดิมมาประยุกต์ใช้เส้นใยฝ้ายในการผลิตผ้าพันคอ ผ้าคลุมไหล่ เพื่อผลิตให้มีผลิตภัณฑ์ที่มีความแตกต่างไปจากรูปแบบเดิมที่เคยมีมาของกลุ่มทอผ้าบ้านม่วงหอม และให้เป็นอีกตัวเลือกหนึ่งของลูกค้าในการซื้อผลิตภัณฑ์ผ้าทอที่บ้านม่วงหอม

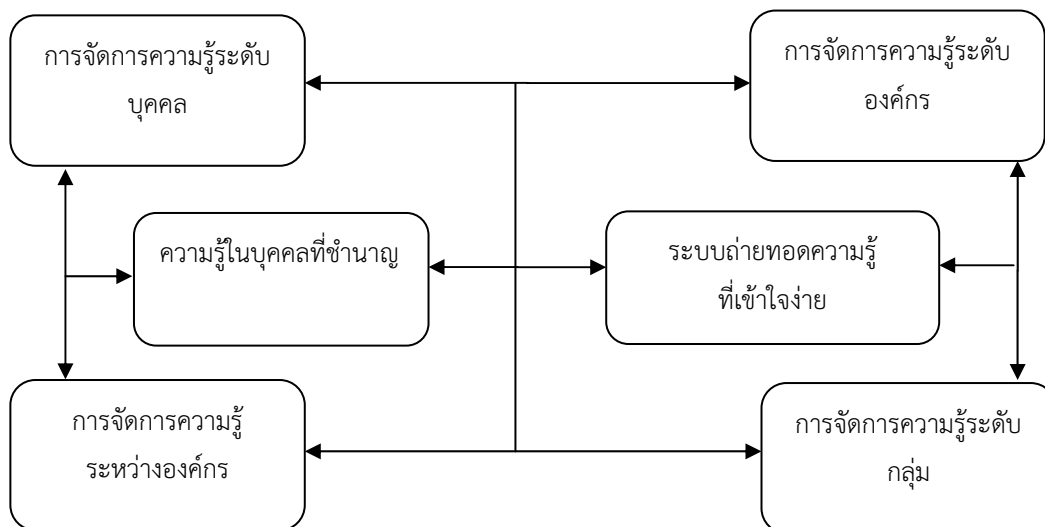
อภิปรายผลการวิจัย

การจัดการความรู้ของชุมชนมีการกระจายโดยไม่ศูนย์กลางรวมในการถ่ายทอดองค์ความรู้ ผู้สูงอายุและผู้ทอดผ้าแต่ละคนจะมีเทคนิคในการทอของตนเอง แม้จะมีเครื่องมือเดียวกัน และลวดลายที่บันทึกไว้ในความทรงจำไม่ได้มีการจัดระบบเป็นความรู้ลักษณะสื่อที่ไว้อ่ายทอด ซึ่งผลการวิจัยในการจัดการความรู้ ทำให้ได้รูปแบบของการถ่ายทอดให้เป็นระบบมากยิ่งขึ้น คือ สามารถถ่ายทอดจากแม่สู่ลูก และสามารถนำไปจัดเก็บเป็นลวดลายลงระบบเอกสารเพื่อนำไปถ่ายทอดสู่ลูกหลานในชุมชนต่อไปในอนาคต

Jaiaree, A. (2012) กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกิดจากการสะสมความรู้และประสบการณ์อันยาวนาน โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ลักษณะต่างๆ แล้วเลือกสรรนำมาประพจน์ปฏิบัติ ปรับปรุง พัฒนาให้เหมาะสมกับวิถีชีวิตของตนเองและคนในสังคม แล้วถ่ายทอดสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน เช่นเดียวกับภูมิปัญญาการทำผ้าทอมือของหมู่บ้านม่วงหอม ตำบลวังนกแอ่น อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก ซึ่งในอดีตชาวบ้าน หมู่ 5

บ้านม่วงหอมได้อพยพมาจากบ้านต้นตาล ประเทศลาว แขวงไชยบุรี เวียงจันทน์ เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2482 นำเครื่องมือประกอบอาชีพมาด้วย รวมทั้งก็ทอผ้า ซึ่งคนสมัยนั้นต้องทอผ้าใส่กันเองเนื่องจากอาศัยอยู่ในชนบท ห่างไกลความเจริญและรอบหมู่บ้านเต็มไปด้วยป่า ทุกบ้านจึงมีก็ทอผ้า และทุกครัวเรือนมีการทอผ้าสวมใส่เองในครอบครัว โดยมีฝ้ายที่ขึ้นในแถบนั้นเป็นเส้นใยวัตถุดิบในการนำมาทอผ้า นอกจากนั้นยังใช้ผ้าที่ทอขึ้นในงาน สงกรานต์ งานแต่งงาน เช่น ครอบครัวของเจ้าสาวจะมอบผ้าทอเป็นของสมนาให้ฝ่ายเจ้าบ่าว เป็นต้น ซึ่งการทอผ้า ในชุมชนนี้จะถูกถ่ายทอดกันในครัวเรือน แม่สอนลูกสาวทอ ถ่ายทอดรุ่นสู่รุ่น แต่ในปัจจุบันจะมีแต่กลุ่มวัย กลางคน ที่ให้ความสนใจการทำผ้าทอซึ่งถือว่าเป็นอาชีพดั้งเดิมของบรรพบุรุษ ที่สามารถสร้างรายได้ให้แก่ ครอบครัว และการทอผ้าถือเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ควรอนุรักษ์ไว้เพราะเป็นสิ่งที่ภาคภูมิใจของคนในท้องถิ่น ส่วนกลุ่มคนหนุ่มสาวจะไม่ค่อยให้ความสนใจในการทำผ้าทอ เนื่องจากการศึกษาเข้ามามีบทบาทมากขึ้น เยาวชนรุ่นใหม่ได้รับการศึกษาในระบบมากขึ้น เมื่อได้รับการศึกษาที่สูงขึ้น ก็จะมีช่องทางในการประกอบอาชีพมากขึ้น จึงส่งผลให้เยาวชนรุ่นใหม่หันไปประกอบอาชีพอื่นตามที่ตนได้ศึกษาเล่าเรียนมาและอาชีพเหล่านั้นก็เป็นอาชีพที่ต้องออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน จึงทำให้ชุมชนขาดบุคลากรรุ่นใหม่ในการสืบทอดภูมิปัญญาการทำผ้าทอ สอดคล้องกับ ผลการศึกษาของ Hintow, B. (2014) เรื่อง การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อหา แนวทางอนุรักษ์ฟื้นฟูภูมิปัญญาผ้าทอลาวครั้ง ที่พบว่า ปัญหาของการผลิตผ้าทอลาวครั้ง คือ บุคลากร ผู้ชำนาญการทอผ้าเป็นผู้สูงอายุมีจำนวนน้อย เยาวชนผู้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาต้องเข้าศึกษาชั้นพื้นฐานตามที่ กฎหมายกำหนดในโรงเรียนไม่มีเวลาเรียนทอผ้า และเห็นว่าทอผ้ามีขั้นตอนที่ยากและได้ผลตอบแทนน้อย และเมื่อปี พ.ศ. 2559 ผู้ว่าราชการจังหวัดพิษณุโลก นายชูชาติ กีฬาแปง ได้ส่งประกาศขอความร่วมมือหน่วยงาน ราชการและเอกชน สวมใส่ชุดผ้าไทยทุกวันศุกร์ จึงทำให้ผ้าทอมือลายดอกปักของบ้านม่วงหอมเป็นที่ต้องการ ของลูกค้าจำนวนมาก แต่เนื่องจากช่างทอมีเพียง 26 คน จึงไม่สามารถผลิตผ้าทอได้ทันต่อความต้องการของ ลูกค้า และเมื่อต้องการเพิ่มสมาชิกช่างทอผ้าให้มากขึ้นก็พบว่าช่างทอผ้าหน้าใหม่ ไม่มีความรู้เกี่ยวกับการทำผ้า ทอ ดังนั้นจึงต้องมีการนำวิธีการจัดการความรู้มาใช้กับภูมิปัญญาท้องถิ่นนี้ ซึ่งเป็นการรวบรวมองค์ความรู้ที่มีอยู่ ในท้องถิ่นซึ่งกระจัดกระจายอยู่ในตัวบุคคลหรือเอกสาร มาพัฒนาให้เป็นระบบเพื่อพัฒนาคลักรู้ในการ รวบรวม จัดเก็บ เพื่อให้ทุกคนในชุมชนสามารถเข้าถึงความรู้ และพัฒนาตนเองให้เป็นผู้รู้ รวมทั้งปฏิบัติงานได้ อย่างมีประสิทธิภาพ อันจะส่งผลให้ชุมชนมีความสามารถในการประกอบอาชีพและมีวิถีชีวิตที่พึ่งตนเองสอดคล้องกับ สิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น ซึ่งจากการศึกษาพบว่าองค์ความรู้เกี่ยวกับผ้าทอของบ้านม่วงหอม เป็นผ้าทอที่ใช้ไหม ประดิษฐ์ในการทอมัดหมี่และผ้าพื้น ย้อมด้วยสีเคมี ราคาถูกกว่าผ้าไหมและผ้าฝ้าย

สอดคล้องกับแนวคิดของ (Young, R., 2011) ที่ได้กล่าวไว้อย่างสอดคล้องกับปรากฏการณ์ที่เป็น ผลการวิจัยว่า การจัดการความรู้จะต้องมีการจัดการความรู้ให้เข้าใจง่าย (Demystify Knowledge Management) โดยจะต้องมีลำดับขั้น 10 ขั้นตอน 1) มีการสื่อสารผ่านเครื่องมือและเทคโนโลยี 2) จะต้องมีการ เรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตรงเพื่อให้เกิดองค์ความรู้ในตนเอง 3) เกิดความรู้ภายในตนหลังประสบการณ์เรียนรู้ 4) องค์ความรู้เกิดจากความชัดเจนหลังจากการเรียนรู้อย่างชำนาญ 5) สามารถถ่ายทอดความรู้ต่อได้ 6) สามารถ ทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มหลังจากที่กลุ่มมีความชำนาญ 7) ความรู้ถูกบริหารจัดการและสังเคราะห์จากความรู้ บุคคลสู่ความรู้ระดับกลุ่มโดยขึ้นอยู่กับกลยุทธ์ในการบริหารจัดการ 8) ความรู้ถูกพัฒนา (Development) ให้ กลายเป็นการจัดการความรู้แบบพิเศษที่ โดยขยายไปยังมิติต่างๆ 9) การจัดการความรู้แบบพิเศษ มี 4 มิติ คือ (1) การจัดการระดับองค์กร (2) การจัดการความรู้ระดับกลุ่ม (3) การจัดการความรู้ระดับบุคคล และ (4) การ จัดการความรู้ระหว่างองค์กร 10) เมื่อการจัดการความรู้จะนำไปสู่ นวัตกรรมที่พัฒนาไปอย่างองคาพยพ ซึ่งมี รายละเอียดดังนี้

ภาพที่ 5 รูปแบบการขับเคลื่อนให้เกิดการจัดการความรู้แบบพิเศษในการทำผ้าทอมืออย่างองคาพยพ

สะท้อนให้เห็นว่า การจัดการความรู้เรื่องทอผ้าของงานวิจัยชิ้นนี้มีความสอดคล้องกับผลการค้นพบในเรื่องของการนำมาประยุกต์ใช้ในบริบทของชุมชนท้องถิ่นม่วงหอมได้ เพื่อให้มีการพัฒนาไปแบบองคาพยพ ทั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โรงเรียน ชุมชน ซึ่งถ้ามีเครื่องมือและนาระบบเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ในการจัดเก็บ รวบรวมองค์ความรู้การทำผ้าทอมือ เพื่อให้สมาชิกกลุ่ม เยาวชน หรือผู้สนใจได้ศึกษาค้นคว้า นอกจากสื่อบุคคลหรือปราชญ์ชาวบ้านถ่ายทอดให้ความรู้แล้วถ้าได้เรียนรู้ได้ด้วยตนเองทุกเวลาที่ต้องการโดยใช้ช่องทางสื่อเทคโนโลยีสารสนเทศ ก็จะเพิ่มประสิทธิภาพของการจัดการความรู้ได้ดียิ่งขึ้น สอดคล้องกับงานวิจัยของ Wongboonmak, S. (2015) เรื่อง การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นหัตถกรรมหินอ่อนพรานกระต่าย อำเภอพรานกระต่าย จังหวัดกำแพงเพชร ที่พบว่า การเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อนำความรู้มาใช้ประโยชน์ ต้องทำให้ชาวบ้านผู้ผลิตเข้าถึงความรู้หลายทาง ได้แก่ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ เว็บไซต์ วิทยุทัศน์ เอกสารเผยแพร่องค์ความรู้ การสาธิต การเขียนแบบ และการสืบทอดด้วยวาจา

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1. สถานศึกษาในพื้นที่ตำบลแก่งโสภา อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก ควรนำองค์ความรู้ภูมิปัญญาผ้าทอลายดอกป๊อบ บ้านม่วงหอมไปเผยแพร่ผ่านระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ ดีกว่าให้ปราชญ์ชาวบ้านถ่ายทอดความรู้แบบอธิบายด้วยปากเปล่าหรือเขียนลายผ้าเก็บไว้ในสมุดภาพเล่มเดียวซึ่งการเผยแพร่ความรู้เรื่องผ้าทอลายดอกป๊อบผ่านระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ จะทำให้เป็นประโยชน์ต่อนักเรียน คนในชุมชนท้องถิ่นและผู้สนใจที่ศึกษาสามารถเข้าถึงข้อมูลได้ง่ายและสามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเองตลอดเวลาที่ต้องการ
2. ควรส่งเสริมให้มีการจัดกิจกรรมการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำผ้าทอมือภายในชุมชนอย่างต่อเนื่องทุกกลุ่มคน เพื่อสร้างความตระหนักให้คนในชุมชนเห็นถึงความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นอันดีงามของตนเอง และมีความภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตน

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

ควรศึกษาวิจัยการพัฒนาสื่ออิเล็กทรอนิกส์เพื่อการเรียนรู้การทำผ้าทอมือบ้านม่วงหอม เพื่อให้ง่ายต่อการทำความเข้าใจในการถ่ายทอดความรู้ให้แก่เยาวชนในชุมชนและผู้สนใจศึกษาเรื่องการทำผ้าทอมือ

References

- Hintow, B. (2014). Participatory Action Research for the Conservation on Local Wisdoms of Lao Khrang' s Woven Cloth. **Parichart Journal Thaksin University**, 2(3), 132-145.
- Jaiaree, A. (2012). **The Local Wisdom About Agrilcultureand Environment**. Nakhonpathom : Kasetsart University.
- Junthawanich, S. (2009). **Data Analysis of Qualitative Research**. (9 th Ed.). Krungtehpmanakorn : Chulalongkorn University Publishing.
- Pholyotha, T. (2017, August 4). Group President of OTOP Ban Muanghorm Textile, Wangthong District, Phitsanulok, Interview.
- Young, R. (2011). **The 4 Dimensions of Knowledge and Innovation**. KM Russia 2011, Moscow 24 rd November 2011.
- Wongboonmak, S. (2015, May-August). The Knowledge Management on the Local Wisdom About Marble Handicraft Phrankratai, Prankratai district in Khamphaeng Phet Province. **The Golden Teak : Humanity And Social Science Journal (GTHJ)**, 12(2), 83-98.